

Duurzaam zijn moet je durven

Hilda Feenstra

b:k light

Inleiding

Duurzaamheid. Daar heb je dat woord weer. Iedereen gebruikt het te pas en te onpas en we bedoelen er allemaal wat anders mee, net hoe het uitkomt. Je weet wel dat het belangrijk is, maar de problemen zijn zo groot, wat kun jij daar nou aan doen? En als zo onduidelijk is wat het inhoudt, hoe weet je dan of je de goede dingen doet als je probeert je steentje bij te dragen? En de vraagstukken waar we mee te maken hebben zijn zo complex... Is duurzaamheid eigenlijk wel mogelijk?

Herken je jezelf in dit soort gedachten? Dan is dit boek voor jou.

Duurzaam zijn moet je durven geeft je de kennis, de inspiratie en het handelingsperspectief om thuis, in de samenleving en op je werk stappen te zetten op weg naar een betere toekomst. Elke dag doen zich kansen voor om een verschil te maken. Ook voor jou. Dit boek wil je helpen om de meest bewuste, proactieve en effectieve keuzes te maken, waarmee je vanuit een positie van persoonlijk leiderschap kan bijdragen op de manier die het beste bij jou past. Je leert hoe jij actie kunt ondernemen om de verandering tot stand te brengen die je wenst.

Is het aan het gebeuren?

Er gebeuren om ons heen steeds meer dingen die ieder voor zich – en dus zeker bij elkaar opgeteld – de potentie hebben om het veranderproces naar een duurzame samenleving te versnellen. Het wordt topprioriteit op de agenda's van steeds meer multinationale bedrijven, wereldpolitiek, wereldkerk, het recht en maatschappelijke bewegingen. Denk maar aan de encycliek *Laudato Si* van paus Franciscus over hoe we voor de aarde en elkaar moeten zorgen, de Klimaatzaak van Urgenda tegen de staat om beter klimaatbeleid af te dwingen, de nieuwe Milleniumdoelen van de Verenigde Naties om onder andere

armoede uit te bannen en ecosystemen te herstellen, het klimaatverdrag van Parijs om de uitstoot van broeikasgassen terug te dringen en de opwarming van de aarde te beperken, multinationals die miljarden investeren om hun CO₂-uitstoot te verminderen...

Zou het aan het gebeuren zijn? Gaat de knop om? Is de beweging aan het versnellen? Als beroepsidealist wil ik dat geloven, en ik herinner me geen eerdere periode waarin zich in zo korte tijd zo veel momenten van hoop voordeden.

Het zette me aan het denken: wat kan ik doen om mijn steentje bij te dragen aan dit momentum voor versnelling? Natuurlijk, vanuit mijn werk op het gebied van duurzame ontwikkeling help ik organisaties, overheden en gemeenschappen op weg in hun duurzaamheidsreis, en ik maak in mijn eigen leven zo bewust mogelijke keuzes. Ik merk dat veel mensen wel 'iets' willen doen aan duurzaamheid, maar wat dan? Het is voor hen een vaag begrip. Het woord wordt te pas en te onpas gebruikt, en het onderwerp wordt vaak heel moeilijk en ingewikkeld voorgesteld. Of juist het tegenovergestelde: het wordt zodanig versimpeld en verluchtigd dat het niet meer herkenbaar is als serieuze kwestie.

Beide benaderingen doen naar mijn mening geen recht aan de realiteit van de situatie waarin we verkeren. En dat is heel jammer, want daardoor krijg je als 'gewone burger' geen goed beeld van waar het nou eigenlijk om gaat, en daardoor weet je ook niet goed welke invloed je daarop hebt. Ik besloot mijn steentje bij te dragen door dit boek te schrijven. Want voor een duurzame samenleving hebben we iedereen nodig, en daarom moet iedereen om te beginnen kunnen begrijpen wat er nou eigenlijk echt aan de hand is en wat eraan te doen is. Het is tijd dat we de realiteit onder ogen zien, gaan dromen over hoe alles anders kan en het dan gaan dóén.

Hoofd, hart en handen

Dit boek gaat over bewustwording, visievorming en uitvoering, oftewel het verbinden van hoofd, hart en handen om de veranderingen te bereiken die we willen. Hoofd staat voor bewustwording, kennis en inzicht: weten. Hart staat voor betrokkenheid, bezieling, enthousiasme en overtuiging: dromen. Handen staat voor concreet maken, aan de slag gaan, in de praktijk brengen: doen.

Het eerste deel, *Durf te weten*, neemt je op een eenvoudige manier mee op reis door de complexe wetenschappelijke kennis over wat duurzaamheid nou echt is en waarom het letterlijk van levensbelang is om duurzaam te worden. Deel twee, *Durf te dromen*, helpt je om een beeld te creëren van hoe de wereld eruitziet waarin jij zou willen leven en wat je zou wensen voor je (klein-)kinderen. Het doet ook een beroep op het persoonlijk leiderschap dat in ons allen aangeboord kan worden om anderen te inspireren en tot voorbeeld te zijn. Het laatste deel, *Durf te doen*, geeft je de instrumenten om te bepalen wat je concreet kunt doen in de huidige, onduurzame realiteit om jouw beeld van een duurzame wereld stap voor stap waar te maken vanuit je eigen invloedssfeer.

Durven

Dit boek gaat over durven. Want om de toekomst te creëren die we willen, is het in de eerste plaats nodig om onder ogen te durven zien hoe slecht we ervoor staan in de huidige realiteit en als we doorgaan op de huidige weg. Dit vraagt enorme moed. Het is zo veel comfortabeler om je kop in het zand te steken.

Als de ernst van de huidige situatie in volle omvang tot je is doorgedrongen, is er durf voor nodig om nog te kunnen dromen van een betere toekomst. Durf je te geloven dat alles anders kan, ook al zijn de problemen nog zo groot en lijkt de oplossing ver boven je macht te liggen? Durf je een beeld te vormen van hoe een duurzame

samenleving eruit zou kunnen zien? En durf je het verlangen toe te laten naar een duurzame wereld als in de dagelijkse realiteit om je heen alles de verkeerde kant op dreigt te gaan?

Ten slotte moet je het lef hebben om in actie te komen. Durf jij je steentje bij te dragen? Ook al voelt het als 'een druppel op de gloeiende plaat' en al zegt een klein stemmetje dat jouw moeite toch voor niks is omdat de problemen te groot zijn en jouw invloed te klein? Durf je je hoofd boven het maaiveld uit te steken en te zeggen: "En toch ga ik wat dóén!"?

Als jij dit durft, dan is dit boek voor jou.

HOOFD

Durf te weten

1. Het D-woord

Het woord duurzaamheid zal in dit boek vaak voorkomen en het roept niet altijd enthousiaste reacties op. Ik kom regelmatig mensen tegen die ‘allergisch’ zijn voor het woord, vaak met de toelichting dat ze het zo’n containerbegrip vinden en dat alles tegenwoordig maar duurzaam heet. Daar kan ik me iets bij voorstellen. Het D-woord is enorm gedevalueerd. Het wordt te pas en te onpas gebruikt en iedereen bedoelt er iets anders mee. Dus sluiten mensen zich af voor het onderwerp, of ze vervangen het woord door termen als slim, beter, groen of mooi.

Allebei geen verstandige strategieën, als je het mij vraagt. Want wanneer je je afsluit voor een onderwerp, gaat het probleem heus niet weg, maar kun je niet meer bijdragen aan de oplossing. En met verhullende termen lok je dus verkeerde beeldvorming uit. Want, zoals later in dit boek steeds duidelijker wordt, uiteindelijk hebben we het over niets anders dan het vermogen om in de toekomst te kunnen blijven ademen, eten en drinken. Best belangrijk toch? Als je dat in volle omvang tot je laat doordringen, dan is het woord dat we gebruiken wel het minste waar we ons druk om hoeven te maken.

Dezelfde taal spreken

Want hier is het nieuws: het ligt niet aan het woord.

Waar het wél aan ligt, is dat we met dat woord allemaal iets anders bedoelen en daardoor soms met de beste intenties de verkeerde dingen doen. Dat schiet niet op. Maar dat kunnen we veranderen. We kunnen het onderwerp duurzaamheid concreet en begrijpelijk maken voor iedereen, zodat we hetzelfde bedoelen, ‘dezelfde taal spreken’ en dezelfde spelregels gebruiken. Het raamwerk voor strategische

duurzame ontwikkeling van The Natural Step¹ is een methode om zo'n gedeelde taal en spelregels voor duurzaamheid te creëren. Deze methode komt in dit boek op verschillende momenten aan de orde, want dat helpt om het gemakkelijker eens worden over wat de belangrijke dingen zijn en om beter en sneller met elkaar te werken aan een slimme, mooie, groene en betere wereld. Als we dat doen, hoeven we het D-woord nooit meer te gebruiken... omdat het dan vanzelfsprekend is. Over een of twee decennia praten we bijvoorbeeld niet meer over 'duurzaam vervoer'. Dat heet dan gewoon 'vervoer'.

Maar voorlopig zijn we nog niet van het D-woord af. Want ook al bedoelen we er niet allemaal hetzelfde mee, toch is het in de politiek, het bedrijfsleven, de advieswereld enzovoort nu eenmaal het woord waarmee we acties, processen en gedrag benoemen die tot doel hebben om onze negatieve invloed op de aarde, oftewel ónduurzaamheid, te verkleinen en de positieve invloed te vergroten.

De beste manier om het woord uit te bannen is dus zorgen dat het zo snel mogelijk overbodig wordt.

1 The Natural Step is een internationale stichting met als doel om de ontwikkeling naar duurzaamheid te helpen versnellen door middel van een methode die duurzaamheid begrijpelijk en toepasbaar maakt voor iedereen.

2. Duurzaamheid, wat is het (niet)?

Sinds het verschijnen van het VN-rapport *Our Common Future* wordt de definitie van de commissie-Brundtland voor duurzaamheid algemeen gebruikt als dé definitie van duurzaamheid: “Voorzien in de behoeften van de huidige generatie, zonder daarmee de mogelijkheden in gevaar te brengen voor toekomstige generaties om ook in hun behoeften te voorzien.”

Klinkt mooi. Hier kunnen we het allemaal wel over eens zijn, toch? Maar waarom zijn we dan sinds het verschijnen van dit rapport en het hanteren van deze definitie – die in elk duurzaamheidsrapport wordt aangehaald – alleen nog maar minder duurzaam geworden? Elke dag kunnen we in de krant lezen hoe we de mogelijkheden voor toekomstige generaties juist wél in gevaar brengen: verhalen over klimaatverandering, waterkwaliteit, besmet voedsel, honger, armoede, oorlog, vervuiling, verspilling, uitstervende dier- en plantsoorten, een haperende democratie, een vastlopende economie.... Het zijn immense thema's, een opeenstapeling van crises.

Kennelijk ontbreekt er iets aan deze definitie. Want hoe weten we nou wat de behoeften zijn van toekomstige generaties? En hoe weten we wanneer we de mogelijkheden om in die behoeften te voorzien in gevaar brengen? En hoeveel generaties moeten we dan vooruitkijken? Bedrijven kijken naar kwartaalcijfers, politici kijken naar de volgende verkiezingen, burgers kijken naar hun volgende loonstrook (of zelfs alleen maar naar hun volgende maaltijd, afhankelijk van hun leefomstandigheden). Niet echt de tijdshorizon die nodig is om de beste besluiten te nemen voor de toekomst van de hele planeet en haar bewoners voor de lange termijn, laat staan dat je überhaupt weet wat de beste besluiten zijn.

Het ontbreekt dus in de Brundtland-definitie aan duidelijk gedefinieerde kaders voor wat wel en niet duurzaam is.

3. Kaders voor duurzaamheid

Wat is dan wel en niet duurzaam? Voortbordurend op de Brundtland-definitie is een groep wetenschappers op initiatief van de Zweedse kankerwetenschapper en kinderoncoloog Karl Henrik Robèrt, de latere oprichter van The Natural Step, op zoek gegaan naar een antwoord op die vraag.

Om consensus te kunnen bereiken over wat duurzaamheid nu echt is, moesten de wetenschappers het eerst eens worden over wat nu echt *on*duurzaam is. Daarvoor moesten ze analyseren welke mechanismen het leven op aarde mogelijk maken en op welke manieren die mechanismen worden aangetast. In hun denkoefening zijn de wetenschappers uitgekomen op vier basale manieren waarop we de toekomst voor de generaties na ons in gevaar brengen. En wat blijkt: wij mensen passen alle vier deze vernietigingsmechanismen op grote schaal toe. Dit zijn eigenlijk 'ontwerpfouten' van de maatschappij en ze vormen de kernoorzaken van onduurzaamheid. Daar moeten we dus mee stoppen om duurzaam te worden, oftewel: om te kunnen voortbestaan. Drie van de kernoorzaken zijn ecologisch en één is sociaal. Uit de kernoorzaken van onduurzaamheid vloeit automatisch voort waar je in principe mee moet stoppen om duurzaam te worden. Dit zijn duurzaamheidsprincipes, oftewel fundamentele regels voor duurzaamheid. In de rest van dit boek noem ik de duurzaamheidsprincipes spelregels, want dat zijn het eigenlijk. Het zijn de regels waar we ons aan moeten houden als we de huidige onduurzame realiteit willen overwinnen en een prettige toekomst binnen de draagkracht van de aarde willen bereiken.

Hierna volgen de vier kernoorzaken van onduurzaamheid en het duurzaamheidsprincipe c.q. de spelregel waar we ons aan moeten houden om duurzaam te worden.

1. Afbraak van natuur

Kernoorzaak van onduurzaamheid

We breken de natuur sneller af dan de tijd die nodig is om te herstellen, zoals door ontbossing, overbeving, bebouwing en bestrating, versnippering en monoculturen. Dit gaat over het aantasten van de natuur door fysiek ingrijpen. We nemen meer van de natuur dan zij in hetzelfde tempo kan produceren. We vangen bij-

voorbeeld elk jaar meer vissen dan er geboren worden, we kappen meer bomen dan er terug groeien, we leggen wegen, wijken en bedrijventerreinen aan waar eerst ecosystemen waren... Ga zo maar door.

Niet alleen de hoeveelheid, ook de kwaliteit van de natuur verslechtert. Bijvoorbeeld: waar weilanden vroeger bestonden uit kruidenrijk grasland, zijn het nu monoculturen van maar één soort gras. Insecten en weidevogels voelen zich daar niet meer thuis, want er is geen voedsel meer voor ze. En zo gaat het ecosysteem van het weiland verloren.

Afbreken van de natuur is een rechtstreekse bedreiging van ons voortbestaan. Ons leven hangt letterlijk af van ecosystemen, want ze leveren ons alles wat daarvoor noodzakelijk is: zuurstof, voedsel, water, bescherming tegen extreme weersomstandigheden zoals hitte en extreme neerslag, grondstoffen om mee te bouwen of medicijnen van te maken, enzovoort. Wij zijn zelf de grootste bedreiging voor het voortbestaan van onze eigen soort geworden.

Duurzaamheidsprincipe

Breek de natuur niet sneller af dan de tijd die zij nodig heeft om te herstellen.

2. Stoffen uit de aardkorst

Kernoorzaak van onduurzaamheid

We halen stoffen uit de aarde, zoals fossiele brandstoffen, metalen en mineralen, en brengen deze in een veel grotere hoeveelheid en hoger tempo in ons milieu dan de natuur kan verwerken.

Een paar miljard jaar geleden was er haast geen leven op aarde, doordat het milieu vol zat met giftige stoffen, zoals lood, kwik en cadmium. In de loop van miljoenen jaren zakten steeds meer van die giftige stoffen langzaam weg in de aardkorst en kon er steeds meer leven ontstaan. Ook zijn daar planten- en dierlijke resten samengeperst tot steenkool of aardolie en -gas. In die resten is nog CO₂ opgeslagen. Een van de kernoorzaken van onduurzaamheid is dat we deze stoffen in heel korte tijd en in heel grote hoeveelheden weer uit de aardkorst halen en weer laten terechtkomen in het milieu. Veel sneller en veel meer dan dat er in een natuurlijk tempo weer teruggaat naar de aardkorst. Dat betekent dat deze giftige stoffen zich verspreiden en ophopen in dieren, planten, water, bodem, lucht enzovoort. Zo kunnen ze ook in ons lichaam terechtkomen en ons ziek maken.

Duurzaamheidsprincipe

Breng niet meer en sneller stoffen uit de aardkorst in het milieu dan de natuur kan verwerken.

3. Door de mens gemaakte stoffen

Kernoorzaak van onduurzaamheid

We maken natuurvreemde stoffen, zoals bestrijdingsmiddelen, brandvertragers, weekmakers, (micro-)plastics, die slecht afbreekbaar zijn en brengen deze in een grotere hoeveelheid en hoger tempo in ons milieu dan de natuur kan verwerken.

Naast giftige stoffen die al sinds het begin van de aarde bestaan, hebben mensen zelf nog allerlei stoffen ontwikkeld die niet van nature op aarde voorkomen, bijvoorbeeld chemicaliën zoals bestrijdingsmiddelen, brandvertragers, weekmakers en medicijnen. Veel van deze stoffen hebben nut voor ons (gehad), maar er is een probleem: ze zijn natuurvreemd. Dat betekent dat de natuur geen mechanismen heeft om deze stoffen af te breken. Daarom duurt het bijvoorbeeld 5 jaar (plastic fles) tot wel 90 jaar (patatbakje) voordat plastic is vergaan. Dat wil zeggen: dan is het voorwerp verdwenen, maar het plastic blijft altijd aanwezig. Zo zijn er ontelbaar veel stoffen die de natuur niet of slecht kan afbreken. En net als stoffen uit de aardkorst, komen deze dus veel te veel en veel te snel terecht in het milieu. Dus ook deze giftige stoffen stapelen zich op en kunnen ons ziek maken.

Duurzaamheidsprincipe

Breng niet meer en sneller natuurvreemde stoffen in het milieu dan de natuur kan verwerken.

4. Menselijke basisbehoeften

Kernoorzaak van onduurzaamheid

We creëren situaties waarin we mensen beperken in het voorzien in hun basisbehoeften, zoals honger, armoede, oorlog, uitsluiting, oneerlijke beloning, kinderarbeid, werkstress en gevaarlijke arbeidsomstandigheden.

De vierde kernoorzaak van onduurzaamheid gaat niet over hoe we met de aarde omgaan, maar over hoe we met elkaar omgaan. Want behalve de natuurlijke systemen hebben we ook sociale systemen. Net als in de natuurlijke systemen is ook in de sociale systemen alles met alles verbonden, en iedereen met iedereen. Ook daarin zitten behoorlijk wat ontwerpfouten en die zorgen voor ongelijkheid. Dat komt doordat in die systemen barrières zijn ingebouwd die over de hele wereld mensen belemmeren bij het voorzien in hun basisbehoeften. Dit zijn aangeboren behoeften die vervuld moeten worden om lichamelijk, geestelijk en sociaal gezond te zijn.

Duurzaamheidsprincipe

Doe geen dingen waardoor anderen beperkt worden in het kunnen voorzien in hun basisbehoeften.

In deel 2, waarin we gaan kijken hoe het anders kan en welke rol wij daar allen in kunnen vervullen, gaan we nog wat dieper in op basisbehoeften, want daarin ligt een sleutel voor het bouwen van een duurzame samenleving.

Spelregels voor duurzaamheid

Breek de natuur niet sneller af dan de tijd die nodig is om te herstellen.

Breng niet meer en sneller stoffen uit de aardkorst in het milieu dan de natuur kan verwerken.

Breng niet meer en sneller natuurvreemde stoffen in het milieu dan de natuur kan verwerken.

Doe geen dingen waardoor anderen beperkt worden in het kunnen vervullen van hun basisbehoeften.

Pas als aan al deze spelregels is voldaan, is er sprake van duurzaamheid. Ze zijn allemaal even belangrijk, al breng ik stiekem voor mezelf toch een bepaalde hiërarchie aan. Want: zonder natuur (die ons zuurstof, eten en drinken geeft) gaan we dood; als we het milieu vergiften worden we eerst ziek en gaan dan dood; en als niet wordt voldaan aan onze basisbehoeften hebben we geen leven.

Principes zijn spelregels

Het is een flinke opgave om de huidige realiteit van onduurzaamheid om te buigen naar een duurzame toekomst. Maar nu we weten wat de vier kernoorzaken zijn van onduurzaamheid, weten we wel wat we moeten doen om duurzaam te zijn, namelijk stoppen met het bijdragen aan deze oorzaken. En zo hebben de wetenschappers de essentie van dat hele complexe onderwerp duurzaamheid gevat in vier principes. Een principe is een algemene waarheid waaruit